

ELS IBERS LAIETANS, PAGESOS DEL MARESME FA MÉS DE 2000 ANYS

David Farell i Garrigós, arqueòleg
Fundació Burriac, Cabrera de Mar

RESUM

La comunicació pretén explicar quines característiques es coneixen avui dia de l'agricultura que practicaven els nostres avantpassats laietans entre els segles VI i I aC aproximadament. L'arqueologia ha excavat prou poblats, sitges i hàbitats rurals com per poder-nos oferir una aproximació del que podríem anomenar «la pagesia del laietans». Per exemple, les sitges excavades al sòl natural i que serviren com a contenidors de la collita, són elements molt ben conservats i que ens poden aportar molta informació del *modus vivendi* d'aquells pagesos. Cal dir, però, que els ibers no foren els primers pagesos, però sí que, com a hereus de la tradició prehistòrica i, sobretot, gràcies al contacte amb cultures més avançades –com els fenicis, els grecs i, finalment, els romans–, l'agricultura va viure, al llarg de la cultura ibèrica, un notable període de desenvolupament.

PRECEDENTS DE L'AGRICULTURA IBÈRICA

Poc ens podem estendre en les aportacions centreeuropees que es documenten a les primeres centúries del primer mil·lenni aC. En tot cas, aquestes migracions portaren canvis en l'organització social i econòmica del nostre substrat indígena: conreu de nous cereals, increment de la ramaderia i la incineració dels morts són alguns dels principals.

En aquest treball, ens centrarem força en les sitges. De fet, les sitges més antigues que es documenten daten de fa més de deu mil anys i pertanyen a les cultures preceràmiques del proper orient, a Síria i Palestina. A Catalunya, els poblats neolítics, de l'edat del bronze i del primer ferro, tinguin estructures peribles o estiguin dotats d'un urbanisme incipient, ens aporten una variada gamma de sitges en relació a l'activitat agrícola.

Serveixi d'exemple proper l'excavació d'una sitja prehistòrica que vam poder fer a Cabrils fa uns anys. Concretament, l'any 1996 es localitzaren unes sitges a Cabrils, en el tall d'unes obres al polígon «Els Garrofers», al Camí del Mig, relativament a tocar de la plana litoral i en el límit amb Vilassar de Mar. Malauradament, només se'n pogué excavar una d'elles i es desconeix la seva relació amb un hàbitat proper. Cal dir, però, que estaven en una zona relativament plana i a uns 50 metres snm. Sobre aquesta sitja publicàvem fa uns anys que «ens indicaria una activitat cerealista, com així ho confirmaria la troballa de fragments de molins de mà. La presència d'ossos d'espècies com ovelles i cabres, ens parla també d'activitats relacionades amb la ramaderia» (BASSOLS *et al.*, 1998; BASSOLS *et al.*, 2001)». La sitja es va datar en el bronze antic (1800-1500 aC) i testimonia l'activitat agrícola en època preibèrica a la zona laietana.

COM EREN ELS ASSENTAMENTS IBÈRICS?

Els assentaments o hàbitats concentrats, normalment anomenats poblats, els podem diferenciar a partir de la seva disposició en relació a la muntanya que ocupen: clarament a dalt d'un turó, en vessant o amb istme. Això ens pot servir per caracteritzar els de l'àrea laietana, on han estat localitzats prop de cinquanta poblats ibèrics de diferents característiques, per bé que també caldrà considerar algun tipus de poblament petit (llogaret) de plana. Vegem-ne diferents tipologies (SANMARTÍ I SANTACANA 1991):

- A dalt d'un turó, erola, d'altitud variable, en general amb una àmplia visibilitat del territori circumdant. El cim del turó presenta una plataforma d'extensió suficient per a permetre-hi l'establiment humà, tot i que obeint a la seva funció (més de guaita que de nucli urbà) i a les dimensions dels cims de la serralada litoral; es tracta d'assentaments de petita extensió (entre 0,4 i 0,3 ha de mitjana). Tenen una planta més aviat allargassada, ja que les muralles perimetrals s'adapten a l'orografia que els marca la línia carenera. Aquests murs no necessiten gran amplitud, perquè la situació del poblament ja és de per si elevada i de difícil accés.

Exemples d'aquests tipus de poblats a l'àrea laietana serien els de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramanet), Castellruf (Santa Maria de Martorelles), Turó Gros de Céllecs (Òrrius), Puig Castell (Sant Cebrià de Vallalta), Puig Castellet (Lloret de Mar) i Montbarbat (Lloret de Mar-Maçanet). En general, són poblats amb datacions dels segles III i II aC, per bé que la seva excavació parcial no permet aventurar gaires aspectes interpretatius més enllà de la comunicació visual entre ells i les dimensions que comentàvem.

- En un segon tipus d'assentament, les edificacions poden ocupar, en el cas que existeixi una autèntica erola, la superfície més o menys plana del cim de l'elevació, però s'estenen fonamentalment –i, sovint, exclusivament–, pels seus vessants. Es tracta d'un sistema menys condicionat per la configuració topogràfica del lloc i és característic dels poblats de grans dimensions, que, a vegades, podem considerar com autèntics nuclis urbans. Aquest és el cas de poblats com Ilturo a Burriac (Cabrera de Mar), que devia cobrir, aproximadament, unes 10 ha segons N. Benito i altres autors (BENITO *et al* 1986) i, fora de la nostra àrea, el del Puig de Sant Andreu a Ullastret. Un exemple de grandària més petita seria el poblat del Turó de Mas Boscà (Badalona).

- En relació a una tercera tipologia, al Maresme no hi ha cap tipus de poblat edificat amb un pendent escarpat i accessible només per un istme. En d'altres enclavaments litorals o aturonats sí que en trobem, com, per exemple, a Alorda Park (Calafell), Olèrdola (Garraf), Montgròs (El Brull), l'Esquerda (Les Masies de Roda de Ter), Puigcastellet (Folgueroles), el Cogulló (Sallent), Turó Rodó (Lloret de Mar) i La Fosca (Palamós). Aquests són poblats de més extensió que els primers i amb un sistema defensiu més potent a causa de la seva vulnerabilitat allí on no hi ha la defensa natural de l'espadat.

De més alts a més baixos, els poblats laietans tindrien aquest ordre: Turó de les Maleses i Turó Gros de Cèllec (420 m), Castellruf (400 m) i Turó de Sant Miquel (360). Burriac i Puig Castellar (240 m) són dos poblats rellevants situats en punts entremitjos de la Serralada Litoral. Finalment, els poblats aturonats costaners, com la cadira del Bisbe i el Turó d'en Boscà (160m).

A part dels poblats, tenim prou dades per parlar de l'existència del que podríem anomenar masos o establiments agrícoles, ja sigui de la fase plena dels ibers (per ex., can Miralles o can Modolell, a Cabrera) o de l'ibèric tardà o final, en fase de romanització (per ex., mas Català, a Cabrera i can Balençó, a Argentona). També ens hi referirem pel seu interès envers el tema que tractem, ja que és evident que en la societat ibèrica, més enllà de la vida als poblats aturonats, hi havia un tipus de població indígena establerta en masos dedicats exclusivament al conreu de la terra, la cria de bestiar i l'aprofitament dels recursos naturals. Generalitzant, podríem afirmar que en tota la conca mediterrània, contemporàniament als ibers laietans, hi devien existir cases de pagès o granges indígenes disperses al marge o voltants dels poblats. En aquest sentit, els camps de sitges serveixen també per documentar aquests tipus d'establiments, i per això ens estendrem en l'explicació d'aquestes estructures i, més concretament, en la significació de les que coneixem fins avui a la vall de Cabrera de Mar.

Els laietans basaven la seva economia, com gairebé totes les societats ibèriques i antigues en general, en les activitats anomenades del sector primari, fonamentalment l'agricultura i la ramaderia, i aquestes determinaven el dia a dia i el ritme anual de la vida en els pobles i cases de pagès. Sens dubte, la vida de la gran majoria de la població masculina transcorria molt més a prop dels estris del camp que de les armes. Era un món de pagesos, artesans i comerciants, tot i que també de guerrers, sacerdots i aristòcrates.

Els ibers eren, sobretot, agricultors de secà i pastors. El regadiu es coneixia, encara que a petita escala. És clar que, com és lògic, el territori que ocupava cada tribu determinava un tipus d'explotació predominant junt a d'altres de complementàries. Així, els laietans, amb uns turons, rieres i valls entre contraforts menys erosionades que avui dia, desenvoluparien un poblament a cavall dels turons més alts, aprofitant algunes planes altes properes pel guaret, sempre en el marc d'un relleu de serralada força irregular i dominat pels boscos. És molt probable que es donés la combinació i coexistència del conreu de cereals –les sitges i les eines trobades així ho testimonien– amb la ramaderia de cabres i ovelles –vegeu els topònims que conservem: cabrils, cabrera, montcabrer,...–, que constituïen una rica dieta junt a d'altres conreus (lleguminoses, vinya, olivera, fruiters), la caça i la recol·lecció.

El conreu de cereals era molt important per a la seva alimentació, per a l'elaboració de pastes, pa, cervesa, coques, etc., i també per vendre'ls o intercanviar-los amb altres pobles. Les sitges feien de graners, conservant el grà en sec.

Més concretament, el conreu es basava en cereals d'hivern: l'ordi vestit i el blat comú o dur eren els més representats, però es cultivaven altres gramínies, com el blat comú de tipus compacte i l'espelta petita i la pisanà.

L'etapa ibèrica va significar un canvi important en l'explotació de la terra. Era una agricultura de cicle curt, amb guaret anual o bianual. La presència d'una lleguminosa, la lletia, fa pensar en la pràctica de l'alternança cereals-lleguminoses en el conreu dels camps, com a sistema de recuperació de nutrients que evitava l'esgotament dels sòls. Al tradicional cultiu de cereals, lli, espart i lleguminoses, es van afegir els mills, l'alfals i la civada, mentre que la vinya prenia importància i apareixia una agricultura incipient d'horta i d'arbres fruiters. L'instrumental agrícola de ferro, més resistent i eficaç i altament especialitzat, responia a les noves necessitats.

Avui en dia se'ns fa difícil associar el cereal al Maresme. Qualsevol pagès ens dirà que aquesta terra és massa bona i rica –fèrtil– per al cereal, mimada per un clima benigne. De fet, fer cereal seria com malgastarla. Històricament, en època moderna, l'horta i la vinya, més comercials, van anar arraconant el conreu del cereal, només mantingut en alguns trossos pel consum propi. Però encara avui podem parlar amb gent del camp maresmenc que sembrava el blat a la tardor i el collia al juny, fent allò tan tradicional de batre el grà a l'era. Un de tants exemples l'hem trobat a Coll de Bocs, una obaga d'Argentona, tocant a Dosrius, on el 1950 encara es sembraven cereals. Però un treball de camp més exhaustiu ens hagués dut a Can Pins, a Can Barmona i a tantes finques del terme que havien conegut el conreu de cereals modernament. I potser, a reconèixer algunes formes de magatzem semblants (si més no, funcionalment) a les mil·lenàries sitges, ja que encara en el llenguatge pagès han perdurat paraules com «silos».

La sembra de cereals, antiga i modernament, tenia una gran justificació: l'aliment. Els ibers coneixien i dominaven la mola dels diferents tipus de grà. Amb el mill s'obtenia, sobretot, farina per al bestiar. És un cereal que resisteix molt bé la secada, és de fàcil conservació i de cicle molt curt, cosa que permet aprofitar una curta temporada plujosa. Per cert, és un cereal sense gluten, ben dietètic. L'alfals o userda suposava el verd per als animals. És una planta farratgera primordial, ja sigui en estat verd o com a fenc, ensitjada o també deshidratada. No en va, el seu nom prové d'una paraula àrab que significa «el millor aliment». És típic de climes meridionals, i es pot conrear en secans amb bons rendiments a partir dels 600 litres de pluja anual, però és en els regadius on arriba al màxim potencial productiu. La deshidratació de l'alfals pot ser feta de forma natural, és a dir, amb l'assecat al sol i després molt. Segur que els ibers ho sabien, tot això. De la civada, també se'n obtenia el gra i planta per al farratge. Finalment, del blat, sobretot se'n feia farina per elaborar pa, coca, galetes i altres. I l'ordi també era, sobretot, per fer farina.

Més endavant, esmentem algunes eines del camp ibèriques, però ara ens ve bé comentar que dels poblats ibèrics s'han exhumat diverses aixades, que serviren, sobretot, per remoure i cavar terres dures i de consistència, i eren (i són) indispensables per al conreu a la volada del blat i de l'ordi. Així, a partir de la troballa d'instrumental agrícola, de pedres de molí, i de nombroses sitges, cal admetre que els ibers dominaven les tasques de sembrar, collir, fer les garbes, batre, separar el gra de la

palla (garbellar), moldre i emmagatzemar per al consum propi, en sitges i graners. Les sitges eren frigorífiques, i amb les condicions de temperatura i humitat aconseguides al seu interior podien arribar a conservar el grà dels cereals durant anys. Ben cobertes també impedièn la presència d'animals i organismes que poguessin malmetre l'aliment.

Alguns autors clàssics, com Plini i Varró, ens parlen de les sitges. Per a Plini, «la manera més fàcil de conservar el gra és en clots, que a la Capadòcia, Tràcia, Hispània i Àfrica denominen sitges. Primer es construeixen en terreny sec; després es fa un llit de palla; en altres casos es posa el gra amb l'espiga; d'aquesta manera, no entrant aire, és segur que no hi haurà tampoc motiu perquè es malmetin». Varró diu que «el blat guardat d'aquesta manera dura cinquanta anys, i el mill, cent, i que les faves i els llegums posats en tines i coberts amb palla es conserven durant molt de temps...».

Però, i graners? Tenien graners, els ibers? En alguns poblats ha estat possible determinar-hi construccions de caràcter no domèstic, com ara suposats graners. És el cas de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià). Però no tot és hipotètic. La recerca arqueològica avança i aporta dades científiques: la troballa de llavors cremades, gràcies a la paleocarpologia, ha permès la identificació de diverses espècies de cereals. O també, per exemple, al poblat ilerget dels Vilars (Arbeca) s'ha pogut reconstruir l'entorn del poblat, detectant una abundància de les males herbes associades parasitàriament als camps de cereals, com el raigràs, el jull, la rèvola i la niella.

La importància del conreu de cereals és confirmada, com dèiem, per la presència en els habitatges de nombroses peces de molins, tant barquiformes o de vaivé com giratoris de dues peces.

En fi, que si podem parlar breument d'una dieta ibèrica, aquesta la conformaven el blat, l'ordi, llegums, raïm, cabra, xai, ovella, porc i caça major' com el conill, el cérvol, la perdiu i el porc senglar. La caça i la pesca eren activitats complementàries. La pesca ens consta per la troballa d'hams de bronze i ploms i de diverses espècies de marisc. El vi i la cervesa també eren consumides.

També està ben documentada la utilització dels cavalls –molt preuats i, sobretot, presents en l'estament guerrer– i dels bous, que ja eren emprats com a força de treball. El cavall i l'ase eren explotats com a cavalcadures i bèsties de tir i càrrega i se n'aprofitava la pell. La seva carn no era consumida i els animals morts acabaven en el femer.

Quant al comerç, aquesta seria una activitat molt important i documentada a la Laietania des de ben antic (segles VI-V aC), en primer lloc amb els grecs (vaixel·la de luxe, monedes, àmfores, pebeters, etc.),

amb els púnics (àmfores, figuretes) i, finalment, amb els itàlics a partir del segle III aC (ceràmica campaniana i molts altres elements). Creiem que ni l'artesanía ni els metalls eren el fort comercial dels laietans. Més aviat ho fou l'agricultura i, en concret, l'exportació del vi (a través de les àmfores) i d'altres productes agrícoles que eren embarcats. El testimoni arqueològic d'aquestes transaccions són els varadors localitzats (MATAMOROS 1991), la intensa activitat dels forns de terrissaire que es produïa prop de les nostres rieres i torrents rics en argiles, les marques dels propietaris en les àmfores, i les mateixes àmfores arribades d'arreu de la Mediterrània.

De fet, malgrat la importància del cereal que tractem en aquest treball, el cert és que de l'únic conreu del Maresme del qual tenim una cita per part dels clàssics és de la vinya (Plini a *Naturalis Historia*, XXIV, 71). D'altres conreus citats i que, probablement, també es trobarien a la Laietània, són el cultiu de l'olivera per a l'obtenció de l'oli (abundós a la Bètica i a la Lusitània), les figues seques d'Eivissa, pa i postres de gla, blat de la Bètica i de les Balears, l'ordi de Cartago Nova i de la Celtibèria, etc.

ELS ESTRIS DEL CAMP

Que la societat ibèrica indígena no era únicament urbana i que existí una intensa ocupació i explotació del camp a partir de petites estacions rurals, sembla un fet indiscutible que no entra en contradicció amb la possibilitat –o certitud– que els habitants dels *oppida* cultivessin directament les terres del seu entorn immediat, tal i com testimonia la troballa d'eines i estris agrícoles a les excavacions fetes als poblats ibèrics.

Sortosament, en molts casos les eines del camp han canviat poc en el decurs dels últims mil cinc-cents o dos mil anys i, mercès a això i a la seva comparació amb estris que han arribat fins avui dia, podem conèixer l'ús que es donava a bona part d'aquestes eines.

L'existència de tallers ibers casolans per al treball del ferro i altres metalls està prou documentada. El coneixement de la forja era indispensable per a la fabricació i reparació d'estrís i utilatge agrícola i domèstic. Amb tot, el nombre d'elements coneguts és baix i pot induir a errors quant a la seva correcta interpretació i de cara a l'economia del camp ibèrica.

L'utilatge agrícola des de l'època ibèrica antiga experimentà una transformació decisiva amb el treball de ferro. L'arada va jugar un paper important en la intensificació de l'agricultura i, sens dubte, va ser un factor que contribuï a desenvolupar les desigualtats socials en generar excedents i exagerar la diferent productivitat de les parcel·les.

La diversificació de les eines agrícoles ens permet reconstruir les principals activitats del treball al camp. Magalls, destrals, aixols i podalls feien possible guanyar terreny al bosc, tallar arbres i arrels, netejar i condicionar el terreny; arades, aixes, aixades i càvecs obrien, airejaven i birbaven la terra; fangues de pala estreta o pues i culleres de sembrador ajudaven l'arada a fer possible la sembra; les llegones donaven forma als petits solcs dels horts; els podalls esporgaven les vinyes; les arpelles remenaven els fems; i, finalment, les falçs segaven els cereals. El foc i el martell treballaven el ferro a les forges dels senzills tallers metal·lúrgics locals, mantenint operatius els estris. L'àmplia difusió de la siderúrgia des de la primera meitat del segle v aC havia fet possible aquesta profunda revolució tecnològica.

La gran majoria dels objectes trobats, gairebé tots de ferro, provenen de farcits de sitges i dipòsits. Per tant, són objectes amortitzats que van ser abocats a les escombreres quan ja no servien o s'havien malmès. Altres han estat trobats en el context de la llar domèstica. En canvi, la seva presència és nul·la en el context funerari. En les més de cent tombes documentades a les necròpolis del Turó dels Dos Pins, Can Rodon i Can Ros (Cabrera de Mar), no hi ha cap objecte metàl·lic que pugui relacionar-se amb els estris del camp. És prou lògic. Les fíbules, sivelles, joies i armes de l'aixovar parlen per si mateix de l'estatus dels difunts.

Un dels poblats ibers laietans que compta amb una gran col·lecció d'elements metàl·lics és la Torre dels Encantats (Arenys de Mar/Caldes d'Estrac). Els estudis de R. Bruguera (BRUGUERA 2000) es basen en materials d'antigues excavacions i col·leccions, entre els quals, i en relació al món agrícola, trobem una falç amb espiga de mànec, una altra més petita molt oxidada i un martell, tots ells de ferro. En canvi, la pesca està representada per una vintena d'hams.

Si ens situem en un moment ja tardà del món ibèric, els documents dels clàssics (per exemple, Columel·la a *De re rust*) ens parlen de tot un conjunt d'eines agrícoles que s'utilitzaven habitualment en una explotació. Així, sabem de l'existència i ús de l'arada estirada per una parella de bous, la segadora (*vallus*) –una mena de caixa sobre rodes amb un seguit de pues al davant– tirada per bous, dalles (*com la falx faenaria*), podalls i altres tallants per al conreu de la vinya, fruiters i altres plantes (*falx vinitoria*, *rostrata*, *fals arboraria*, etc.), podadora de vinya, destrat, carro, *rallum* (vara de fusta amb un gratador per a netejar l'arada durant la llaurada) i fulles de ganivet. Malaauradament, però, sovint no podem identificar aquests estris citats en els objectes metàl·lics que trobem a les excavacions.

Els poblats i hàbitats ibèrics estaven proveïts d'aigua. Sovint se situaven prop de surgències naturals, ja que, a més de la situació estratègica i visibilitat per al control de les terres, la presència d'aigua els era imprescindible. Per això és normal la documentació de pous o cisternes per recollir l'aigua de la pluja. Fins i tot, la combinació dels dos sistemes, pou-cisterna, per abastir d'aigua el poblat. Al poblat de Burriac es localitzà una gran cisterna a la zona coneguda com dels Ametllers, sobre el turó dels Dos Pins. És una zona relativament plana i, en trobar-se a la part baixa del poblat, recollia l'aigua canalitzada del torrent que li passava a prop i potser de les mateixes teulades de les cases. Aquest dipòsit fou excavat l'any 1983 a la zona occidental del poblat i fou datat a l'època tardana de l'establiment (MIRÓ *et al* 1988).

Hem comentat, tot i que només de passada, que el regadiu, la mica de conreu d'horta, sembla encara incipient entre els ibers laietans. Podríem citar la troballa a Cabrera de l'estri anomenat llegó, una mena d'aixada amb la pala menys robusta que s'utilitza en feines de regar els camps.

LES SITGES

Les sitges són un espai de forma ovoide, excavat al subsòl (o sauló), destinat a desar els productes del camp, normalment el gra dels cereals conreats. Al Maresme, aquest subsòl és el sauló (granit alterat) o el mateix granit. Amb una tapadora de terrissa i, a vegades, amb una capa argilosa a les parets, s'aconseguia eficaçment la impermeabilitat i conservació de l'aliment. Un cop amortitzades, feien la funció d'escombrera, i és gràcies a aquest fet que hem pogut conèixer produccions ceràmiques locals, materials en relació al treball tèxtil (pesos de teler, fusaioles), al treball metal·lúrgic i altres materials importats ja citats, de gran vàlua cronològica.

És a dir, l'amortització d'una sitja es produïa quan aquesta deixava de tenir la funció agrícola per a la qual havia estat construïda i s'abandonava o, com passà sovint, prenia la funció d'abocador de residus agrícoles o de materials considerats deixalles. Arqueològicament, aquest segon ús com a contenidor d'escombraries sovint permet datar la data d'abandó de la sitja, sempre i quan la seva excavació comporti la troballa de materials la fabricació i vida dels quals es coneix amb una certa precisió; per exemple, la vaixel·la fina d'importació grega (formes de ceràmica àtica) o itàlica (formes campanianes de vernís negre). A més, la contemporaneïtat en el desús de les sitges també ajuda a la labor de datar l'abandó d'un hàbitat o explotació agrícola amb la qual es relacionen.

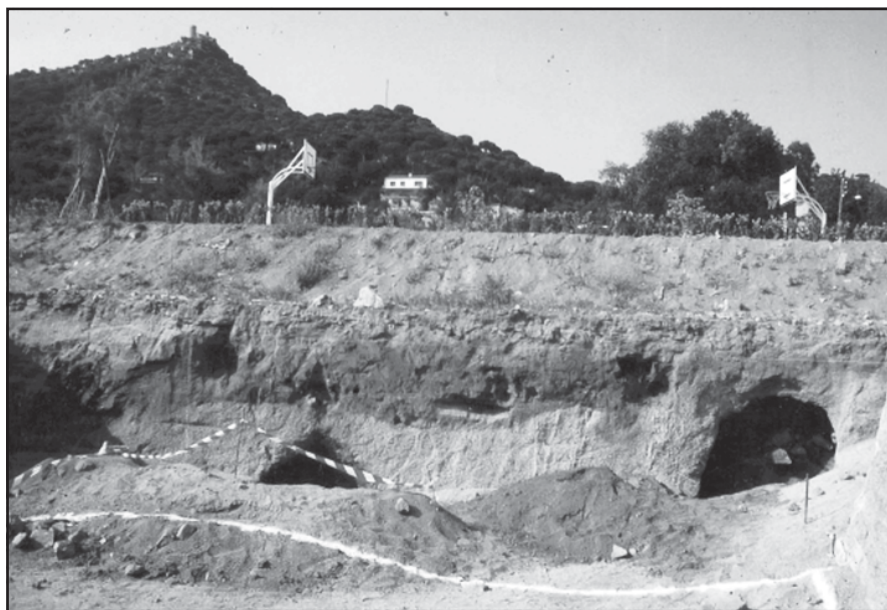
Curiosament, bona part de les sitges d'època ibèrica es troben en tribus costaneres que van del Penedès al Llenguadoc, incloent algunes zones interiors, com l'Urgell. D'entre els jaciments destacats per la presència de sitges citarem Ullastret (Baix Empordà), Puig Castellar de Pontós, Turó de la Rovira i Burriac.

LES SITGES IBÈRIQUES DE CABRERA DE MAR

A la Cabrera d'època ibèrica i/o al seu territori d'influència, hi devia haver camps de cereals. Per això, s'hi han trobat una gran quantitat de sitges que servien de magatzems per al gra un cop feta la collita.

La publicació de notícies i detalls sobre les sitges ibèriques de Cabrera és força antiga (RIBAS I MARTÍN 1961, RIBAS 1964, 1966 i 1978; BONAMUSA 1970; MARTÍN 1978), i no serà fins a primers dels anys 80 que es comença a sistematitzar el seu estudi (ESTEBAN *et al* 1981), consolidant-se en els 90 (BANÚS 1991), al mateix temps que es començaven a definir els camps de sitges i les sitges disperses situades fora del poblat (RIBAS 1988).

Segons hem comprovat arqueològicament, les sitges poden presentar-se isolades o bé en grup, en els anomenats camps de sitges. Dins el poblat (Ilturo) se'n localitzen a fora dels àmbits domèstics, en sectors de magatzem que sembla ser comunitari, o bé dins mateix de l'àmbit de

Sitges ibèriques excavades a Cabrera de Mar als anys 90 del segle xx (foto: D. Farell).

vivenda, sovint al subsòl de l'espai destinat al rebost. Cal dir que la majoria de sitges del poblat de Burriac s'han trobat dins habitacions, és a dir, en context domèstic.

Fora del recinte emmurallat poblat, però en el territori que aquest controlava, les que trobem poden estar en relació directa amb el poblat, obeint a una propietat comunal, o bé amb un establiment o granja, malgrat que no sempre aquesta s'hagi pogut localitzar. Aquests darrers, també se'ls anomena hàbitats rurals o agrícoles dispersos, i és el cas dels jaciments de Can Modolell-Can Miralles, Can Segarra-Can Bartomeu i el mas Català.

Així, fora del poblat, s'han trobat sitges prop de la part meridional (RIBAS i MARTÍN 1960-61), al sector Albajes, a Can Borràs, al Turó dels Dos Pins i al Turó dels Oriols (RIBAS 1994); aquestes últimes, ja més allunyades i en plena zona de muntanya, segurament estarien en relació a algun punt alt de vigilància, com també les que s'entreveuen espoliades al Turó de l'Infern, al Montcabrer.

Però, sens dubte, els sectors que han donat a conèixer més sitges a Cabrera són els anomenats sectors de Can Miralles-Can Modolell (PUJOL i GARCIA 1982-83) i Camí de Can Segarra-Can Bartomeu (ROVIRA i PÉREZ-SALA 1995). Ambdós «camps de sitges» són molt propers entre si i, per tant, podem dir que conformarien una mateixa àrea.

Les catorze sitges del grup de Can Miralles-Can Modolell tenen força antiguitat, ja que les dates d'abandonament van del 225 al 150 aC. Pels autors del seu estudi (PUJOL i GARCIA 1982-83), les sitges formarien part d'un o més hàbitats rurals, deslligant-les del poblat proper, i l'abandonament de les sitges aniria lligat a l'abandó d'alguns hàbitats dispersos, provocant un reagrupament de la població en el poblat. Aquest és un punt important de recerca, ja que les sitges excavades s'associen a dos establiments agrícoles excavats a la zona i que a més són propers a la porta meridional del poblat de Burriac. La zona Can Bartomeu-Can Segarra, ja se sap, és una zona d'alta expectativa arqueològica, doncs va proporcionar dos hàbitats tardans i un mínim de trenta-tres sitges només en les campanyes realitzades entre 1991 i 1995.

Durant l'excavació del mas Català, l'any 1993 (GARCÍA-ZAMORA 1994), també s'hi trobaren sitges ibèriques (de l'ibèric ple) i un magatzem d'àmfores més tardà, del segle II aC, que sembla demostrar un altre aspecte en el qual cal centrar la recerca futura: la romanització dels habitants ibèrics, tal i com han anat significat les troballes posteriors a Can Benet, Ca l'Arnau o Can Rodon al llarg dels anys 2000.

A manera d'hipòtesi, plantejem que a la Cabrera ibèrica, la majoria dels camps de conreu es trobarien més cap al litoral, un espai més apte

i extens tot i que també més aturonat que avui en dia, ja que els conreus dels darrers segles l'han transformat enormement. Les zones mitja i alta de la vall, properes al poblat i als masos, eren les més idònies per a instal·lar-hi els camps de sitges, tal i com l'arqueologia ha comprovat. El producte resultant de la collita es devia traslladar així, a carretades, cap a la zona més alta, per a la seva transformació, distribució i emmagatzematge. Estant més a prop dels nuclis habitats, també quedava tot el gra més ben protegit.

El poblat ibèric d'Ilturo encara manté ocultes bona part de les seves estructures. Tot el que diem és força hipotètic, ja que s'hi ha excavat un percentatge molt reduït. Però ens hem de permetre algunes línies hipotètiques. Les dimensions del poblat permeten suposar-hi, al seu interior, l'existència d'estructures i d'àmbits relacionats amb el treball del camp. Les sitges en són un exemple ja contrastat, i l'abandonament d'algunes d'elles no es produirà fins a mitjan segle I aC, coincidint amb l'abandó del poblat i certificant l'ús d'aquests tipus de magatzems fins al final de l'iberisme. De la fase tardana (republicana) del poblat, es coneix també el magatzem de *dolia* situat a l'est, significat una àrea d'emmagatzematge «a la romana» dins el poblat que coexistí amb les sitges clàssiques excavades al subsòl.

Per altra banda, també sembla cert i comprovable que en molts llocs de la geografia ibèrica costanera, durant el segle II aC, es produí una gran proliferació de sitges. Aquest fenomen ha de respondre a una expansió agrària protagonitzada pel món ibèric, i no exclou el fet de comprovar com moltes de les sitges es van amortitzant també al llarg dels segles II-I aC. En el cas del poblat ibèric de Burriac, la coincidència d'amortització d'algunes sitges i habitacions ens dona a entendre l'abandó d'alguns sectors del poblat en aquesta època ja tardana del nucli d'assentament, tot i que d'altres semblen molt actius.

Hem revisat la bibliografia i hem vist que fins al 1981 el nombre total de sitges descobertes a Cabrera era de trenta-cinc (ESTEBAN *et al* 1981). Amb posterioritat, començant la dècada dels 90, J. Banús (BANÚS 1991, 66) parla de quaranta-una sitges documentades a la vall de Cabrera, però aquesta xifra ja ha quedat petita si considerem les sitges que es van excavar al Camí de Can Segarra - Can Bartomeu i al Mas català (per citar-ne alguns) als anys 90, i les trobades en intervencions puntuals dels anys 2000.

Un altre exemple citat d'hàbitat rural al pla el trobem a Argentona, al jaciment de Can Balençó excavat l'any 1991 (PREVOSTI *et al* 1995). En aquest establiment agrícola dels segles II-I aC es localitzaren diversos àmbits unifamiliars, junt a d'altres dedicats al tèxtil i a l'emmagatzematge.

De l'activitat agrícola, en parlen les mans de morter, eines, sitges i un *dolium in situ*. D'entre les eines de ferro destaquen una punta d'arada (rella), un podall i ganivets. Cal dir que un altre exemplar de rella d'arada només es coneixia al poblat de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet), també laietà.

Sobre aquesta mena d'establiments (també Camí de la Geganta i Can Bada a Mataró), només direm que es tracta d'establiments ben situats, en zona de suau pendent i propers als torrents. Inicialment són construccions modestes, cabanes bastides amb un sòcol de pedruscall i fang. S'hi solen relacionar sitges obertes al subsòl segons el model indígena vist.

Alguns establiments indígenes semblen abandonar-se entre la fi del segle II i al llarg del segle I aC, mentre que d'altres es revitalitzen. Segurament, en passar a mans itàliques algunes de les granges es transformen en vil·les a la manera romana. Es fa difícil diferenciar alguns dels hàbitats rurals ibèrics finals d'alguns espais rústics de les vil·les republicanes de la mateixa època. Els revestiments cobreixen els murs d'arrel ibèrica, les teulades tenen *tegulae* i *imbrices* i una àrea o *pars rustica* amb presència de dòlies, o nous espais per al magatzem d'àmfores, per al premsat, aljubs o cisternes en relació a la producció de vi i oli, etc. Els resultats de la investigació sobre aquesta fase final dels laietans començaren a arribar realment als anys 90 (GARCIA-ZAMORA 1994; OLESTI 1995), i continuen en l'actualitat.

SOBRE LA PROPIETAT DE LA TERRA

Fins al moment, no tenim constància de cap mena de problema entre els indígenes laietans i la presència romana. La relació sembla que fou més aviat enriquidora, generant beneficis amb els intercanvis d'aliments, lloguer de mercenaris, d'animals de càrrega, etc. Aquest punt està més investigat a la zona dels indigets, gràcies al focus emporità (CASAS *et alii* 1995, 32). Cap font ens assenyala conflictes, tot i que la cosa deuria fer un tomb quan foren expulsats els púnics de la península i els romans decidiren quedar-se el territori per organitzar-lo com a província i cobrar tributs, centuriar les terres, etc. Recordem en aquest punt la gran revolta del 197 esclafada per Cató el 195 aC. Com a conseqüència, la terra dels ibers passà a mans de l'Imperi romà. Es creu que algunes terres serien deixades als seus antics propietaris a canvi d'un estipendi anual determinat (que no era excessiu). En qualsevol cas, la terra conquerida (*ager publicus*) serà la base de la colonització del territori a les darreries del segle II aC, fet que coincideix amb l'aparició

de les primeres vil·les, diferents dels establiments agraris i granges indígenes. En aquest moment, es posarien en conreu terres deixades de banda o es recuperarien propietats en explotació mitjançant un estipendi. També es consolida la parcel·lació regular (potser ja iniciada abans) que permetrà als romans la redistribució de les propietats i la seva explotació. Ens inclinem per l'existència de petits i mitjans *fundi* que no pas pels grans propietaris latifundistes que hi havia en altres zones de la península. En un primer moment, l'explotació directa de la terra degué estar en mans dels propietaris itàlics ajudats per mà d'obra servil o, més probablement, indígenes lliures i a sou. La concessió d'un tros de terra degué afavorir, també, una minoria indígena, un grup superior o classe dirigent que es pretenia integrar i que serviria d'element estabilitzador. Aquí entra en joc també la seca o taller d'encuny monetari d'Ilturo, en la qual és permesa l'efígie del cabdill, al mateix temps que el patró romanitzador s'imposa a Cabrera més enllà de l'antic poblat de muntanya (termes de ca l'Arnau i zona urbana en excavació, actualment al bell mig de la vall de Cabrera).

Que els indígenes continuaren explotant, almenys parcialment, terres pròpies o en cessió d'ús, sembla provar-ho la continuïtat en el funcionament d'alguns establiments rurals de tipus indígena i de la major part de poblats que comencen, ara, a entrar en crisi. Aquests canvis no seran definitius, ja que l'establiment de colons per Cèsar, el 45 aC, degué comportar noves distribucions i la posada en conreu d'espais en reserva. Segur, però, que hi hagué problemes i malestar que no acabarien (almenys?) fins a la concessió del dret de ciutadania als habitants.

Segurament, podem relacionar aquest patró romà amb el fet que les sitges de l'ibèric ple es trobin més agrupades –propietat comunal– i les de l'ibèric tardà o final estiguin gairebé sempre dins àmbits de vivenda (per exemple, al poblat de Burriac), evidenciant una propietat més privada del magatzem pel fet del canvi d'explotació de les terres que mencionàvem. A més, amb el nou sistema econòmic més basat en l'intercanvi comercial –no únicament en l'explotació agrícola– ja no caldrà disposar d'un gran nombre de sitges. Recordem que durant la colonització és quan es generalitzarà la producció i el comerç de la vinya i l'olivera. Les sitges del període 150-50 aC serien, bé contenidors de queviures i gra, bé contenidors d'oli o vi dins àmfores o dòlies, per al consum particular dels propietaris. Per això, en aquests moments finals, quan s'abandona la sitja (el «rebot»), també s'abandona la vivenda.

En època d'August i en els primers anys del segle I, assistim a l'abandonament definitiu dels antics poblats laietans que havien continuat habitats en la baixa república (el mateix Ilturo), fent evident la relació

entre l'abandó d'aquests i la consolidació d'una romanització plena que ha imposat uns patrons nous, itàlics, tant el tipus de ciutat (la «nova» Ilturo en cota més baixa o les ja fundades Baetulo i Iluro) com en el model de casa de camp, en els conreus, en els sistemes d'emmagatzematge (dòlia) i en tantes altres coses. Dóna la sensació que moltes de les explotacions agràries quedaran en mans dels treballadors, colons i esclaus, sota la vigilància i direcció d'un *uillicus*, home de confiança del *dominus*. Aquest viu a l'urbs, exercint les obligacions polítiques i religioses pròpies del ciutadà, si més no fins al segle segon, quan sembla que el luxe arriba a moltes vil·les de camp i el propietari s'hi ha acomodat, amb menys presència a la vida urbana.

És el moment, també, de la crisi final de la llengua ibèrica com a llengua escrita i el principi del llatí com a llengua parlada, culta. Fou un procés imparabile. Així com els recents segles XIX i XX han viscut l'abandó de molts pobles de muntanya, la vida als antics *oppida* ibèrics no devia ser gens còmoda, per la topografia irregular, la dificultat d'accessos i les poques possibilitats econòmiques lluny dels nuclis integradors i promociionats que suposaven les ciutats i vil·les agropecuàries. Tant és així, que el registre arqueològic no detecta els elements indígenes laietans en el segle primer. Amb tot, la pagesia continuaria assumint la nova època i evolucionant fins als nostres dies.

BIBLIOGRAFIA

- BANÚS, J. «Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme: les sitges núms. 36 i 37. Noves aportacions a la fase final del poblat», *Laietania* 6 (Mataró 1991), 57-84.
- BASSOLS, I.; DAVÍ, D. i FARELL, D. «Una sitja dels inicis de l'edat del bronze al Camí del Mig (Cabrils)», *XIV Sessió d'Estudis Mataronins*, 1997. Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 1998), 7-24.
– «Una sitja del Bronze inicial a Cabrils (El Maresme, Barcelona)», *XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, 10-12 de novembre de 2000 (Puigcerdà 2001).
- BENITO, N. et al. «Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme) durant l'any 1984», *Tribuna d'Arqueologia* 1984-85 (Barcelona 1986), 15-23.
- BONAMUSA, J. (1970): «Excavacions en sitges ibèriques a Cabrera de Mar», *Setmanari El Maresme*, núm. 6 (Mataró, 9 de gener de 1970), 13.
- BRUGUERA, R. «Els objectes metàl·lics del poblat ibèric de la Torre dels Encantats (Arenys de Mar, el Maresme)», *Ilturo* 2. Fundació Burriac (Cabrera de Mar 2000), 9-16.

- CASAS *et alii*. El món rural d'època romana a Catalunya (L'exemple del Nord-Est), *Centre d'investigacions arqueològiques*, Sèrie Monogràfica, 15 (Girona 1995).
- ESTEBAN, R.; GARCIA, J. i PUJOL, J. «Les sitges del poblat ibèric de Burriac (II) (Cabrera de Mar)», *Laietania* 1 (Mataró 1981), 15-63.
- GARCÍA, J. i ZAMORA, D. La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietania* 8 (Mataró 1994).
- MARTIN, R. «Les sitges del poblat ibèric de Burriac (I)», *QPAMM* 5-6 (Museu de Mataró 1978), 125-134.
- MATAMOROS, D. «Els ancoratges antics de Vilassar de Mar-Cabrera de Mar i Mataró (El Maresme)», *Laietania* 6 (Mataró 1991), 85-98.
- MIRÓ, J.; PUJOL, J. i GARCIA, J. «El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme)», *Laietania*, 4 (Mataró 1988).
- OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC)*. Premi Iluro 1994. Caixa Laietana (Mataró 1995).
- PREVOSTI, M. *et al.* «Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19" (1995).
- PUJOL, J. i GARCÍA, J. (1982-83): «El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme)», *Laietania*, 2-3 (Mataró 1985), 46-145.
- PUJOL, J. «Assaig d'interpretació de l'època ibèrica al Maresme», *Laietania*, 6 (Mataró 1991).
- RIBAS, M. i MARTÍN, R. «Hallazgo de silos ibéricos en Burriac (Cabrera de Mar)», *Ampurias*, XXII-XXIII (Barcelona 1960-61), 296-306.
- RIBAS, M. «Restes ibèriques del Turó dels Oriols (Cabrera de Mar)», *Laietania*, 9 (Mataró 1994), 7-17.
- «Excavación de un silo ibérico», *Ampurias*, núm. XXVIII (Barcelona 1966), 237.
 - *Els orígens de Mataró*, Premi Iluro 1963. 2a edició de Caixa Laietana (Mataró 1988).
- SANMARTÍ, J. i SANTACANA, J. (1991): «Les fortificacions ibèriques de la Catalunya central i costanera», *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (fortificacions)* (Manresa 1990), 127-144.

Agraïments: Raquel Maynou (Agropecuària d'Argentona).